

ve všech oborech theorie a praxe socialistické výchovy našich dorůstajících pokolení. Při vši této práci se musíme řídit moudrými slovy našeho p. ministra školství, věd a umění, laureáta státní ceny dr. Zd. Nejedlého, jež pronesl na VI. celostátní konferenci školských pracovníků:

„Chtěl bych však ještě ukázat na jeden všeobecný nedostatek. Jsme často příliš netrpěliví, ukládáme si příliš mnoho úkolů. Ještě jeden jsme neudělali a už si dáváme druhý. Tady budeme muset zjednat nápravu, a sice v tom smyslu, abychom skutečně vybrali to, co je potřebí, a to pak do důsledků provedli a potom přikročili k dalšímu. Neboť kdybychom dělali všechno najednou, mohlo by se stát, že neuděláme nic. Musíme si být vědomi, že tvořivost nespočívá ve vymýšlení nových a nových plánů. Musíme jít ruku v ruce se školou, s celým našim životem. To znamená, že se musíme učit reálně plánovat. K takové skutečně uspořádané a plánované práci máme všechny podmínky.“

THEORIE A PRAXE SOCIALISTICKÉ VÝCHOVY

O některých pedagogických názorech A. S. Makarenka.

JAROLÍM SKALKA, tajemník pedagogického oddělení Československo-sovětského institutu v Praze.

V Sovětském svazu od dubna do září 1951 probíhala na stránkách časopisů Literaturnaja gazeta a Učiteľskaja gazeta diskuse o pedagogickém odkazu A. S. Makarenka.¹⁾ Diskuse, které se zúčastnili sověští pedagogové z řad vědeckých pracovníků a učitelů, velmi kladně zhodnotila Makarenkův výchovný systém a zároveň ukázala, že hlavním úkolem současné sovětské pedagogické vědy v otázce pedagogického odkazu A. S. Makarenka je tvořivě uplatňovat a rozvíjet jednotlivé Makarenkovy výchovné zásady v pedagogické teorii a praxi.

Z diskuse vyplynulo, že Makarenkovo učení jako každý společenský jev je nutno hodnotit s hlediska historického, t. j. v jaké době a za jakých podmínek vzniklo a jaký význam má pro dnešek. V tomto smyslu se všichni účastníci diskuse shodli na tom, že Makarenkovo učení je učením skutečně průkopnickým, neboť ukázalo po Velké říjnové socialistické revoluci a v době budování socialismu v SSSR, jak je

třeba vychovávat nového člověka novým způsobem. V tom je nesmrtelnost Makarenkova díla, v tom je jeho účinnost, jeho aktuálnost, v tom je podle slov Maxima Gorkého jeho světový význam.

Účastníci diskuse však také konstatovali, že se Makarenko při hledání nových výchovných forem a metod dopustil jistých chyb a nesprávných formulací (na př., že Makarenko nevytvořil ucelenou soustavu pedagogických názorů, že odděloval výchovu od vyučování a vzdělání). Je to vcelku pochopitelné, neboť Makarenko při vytváření nové marxistické pedagogické vědy neměl žádného praktického vzoru a příkladu, o který by se mohl opřít. Vědečtí pedagogičtí pracovníci, které Makarenko žádal o radu a pomoc při řešení jednotlivých výchovných problémů, zabývali se v té době studiem „abstraktního člověka“ a s Makarenkem nechtěli ani mluvit. Víme, že Makarenko s nimi musel podstoupit těžký, ale nakonec vítězný boj.

Avšak chyby, kterých se Makarenko dopustil při vytváření nové pedagogické vědy, nikterak nesnižují význam jeho učení pro výchovu socialistické

¹⁾ Shrnutí diskuse o pedagogickém odkazu A. S. Makarenka přináší čas. Sovětská věda — pedagogika — psychologie, čís. 6, 1951, str. 79—88.

generace. Naopak — po menších opravách, které provedli účastníci diskuse, Makarenkovo dílo zůstává i nadále mocnou bojovou zbraní komunistické výchovy.

V tomto článku se pokusíme blíže osvětlit některé Makarenkovy názory na výchovu, které byly naznačeny v diskusi. Jsou to: učení o perspektivních liniích, kolektivní výchova, kázeň a uplatňování tradic v kolektivu.²⁾

Makarenkovo učení o „perspektivních liniích“ a „zítější radosti“.

Velký význam pro výchovu nové socialistické generace má Makarenkovo učení o „perspektivních liniích“ a o „zítější radosti“.

Vychovat člověka podle Makarenka znamená připravit mu perspektivní cesty, na nichž ho očekávají jeho zítější radosti. „Člověk nemůže žít na světě, nemá-li před sebou nic radostného,“ učí nás Makarenko. „Opravdovým podnětem v životě člověka je radost, která ho očekává. Tuto radost je nutno z počátku organisovat, vyvolat ji v život, vytyčit ji jako skutečnost. Za druhé je třeba houževnatě přetvářet prosté druhy radosti v radosti složitější a pro člověka významnější. Tu probíhá zajímavá linie od primitivního ukojení nějakým perníkem až po nejhlubší pocit povinnosti.“

A dále Makarenko říká: „To nejdůležitější, co jsme si zvykli u člověka cenit, je síla a krása. Obojí se v člověku určuje výhradně podle jeho vztahu k perspektivě. Člověk, který určuje své chování nejbližší perspektivou, dnešním obědem, právě jen dnešním, je člověkem nejslabším. Jestliže se spokojuje pouze svou vlastní per-

²⁾ Nechceme tím říci, že ostatní pedagogické názory A. S. Makarenka (na př. na pracovní výchovu, rodinnou výchovu, tělesnou a estetickou výchovu, socialistický humanismus a pedagogický optimismus a pod.), o nichž se také diskutovalo, nemají pro nás význam. V tomto článku je však všechny podrobně neuvádíme. — J. S.

spektivou, byť i vzdálenou, může se zdát silný, avšak nebudí v nás pocit krásné osobnosti a její skutečné hodnoty. Čím širší je kolektiv, jehož perspektivy jsou pro člověka zároveň perspektivami osobními, tím je člověk krásnější a tím dále se dostane.“³⁾ Krása a mravní tvářnost člověka jsou tedy podle Makarenka určovány jeho vztahem k určitému druhu perspektivy. Čím vyšší a společensky cennější jsou úkoly a cíle kolektivu, jež jsou zároveň osobními cíli a úkoly jednotlivé osobnosti, tím vyšší je její mravní úroveň.

Makarenko rozlišuje blízkou, střední a dalekou perspektivu.

Jako příklad *blízké perspektivy* uvádí: je-li venku bláto, vzniká snaha udělat malinkou cestičku, aby se chodilo dobře, příjemně. Když se však začíná pracovat na vytvoření maličké cestičky, vzniká nový ideál — udělat cestičku širší, lepší.

Jako příklad *střední perspektivy* Makarenko uvádí: účast na oslavách a lidových slavnostech, oslava revolučního výročí, výročí otevření dětského ústavu nebo školy, oslava začátku a konce školního roku, splnění výrobního plánu na závodě, letní dovolená a pod.

Daleká perspektiva je spojena s budoucností ústavu nebo školy. Sem patří na př. získat vzdělání pro službu vlasti, aktivní účast na uskutečnění plánu výstavby socialismu a komunismu, boj za komunismus. V knize „Prapory na věžích“ uvádí Makarenko tento příklad: Vladimír Kolos, starší kolonista, obrací se k nově jmenovanému kolonistovi Váňovi Galčenkovi těmito slovy: „Váňo Galčenko! Odevzdávám ti znak kolonisty. Od nyníška budeš plnoprávným členem našeho kolektivu. Zájmy kolonie a celého sovětského státu budeš stavět nad svoje osobní zájmy. A bude-li třeba, abys hájil náš stát před nepřítelem, budeš smělým,

³⁾ A. S. Makarenko: „Začínáme žít“, 1949, str. 399, vyd. Práce.

statečným a trpělivým bojovníkem. Zdravím tě. Přeji ti mnoho úspěchů!"

Se zřetelem na dětský věk Makarenko ukazuje, že organizaci perspektivních cílů lze začínat návštěvou cirkusu, bruslením a v létě pak třeba čištěním rybníka. Avšak postupně je nutné stavět před děti a žáky úkoly — perspektivy stále složitější a společensky významnější, na př. úkol dobře se učit, vykonat s úspěchem zkoušky, pracovat v masové organizaci, zvýšit svoji kvalifikaci a pod.

Z románů „Začínáme žít“ i „Prapory na věžích“ víme, jak Makarenko stávil před svými chovanci stále nové a vyšší perspektivy a cíle. Když kolonisté žili v těsných kasárnách, snili o vysokých a světlých ložnicích. Když si ovazovali nohy do hadrů, snili o teplé obuvi. Snili o dělnické fakultě, o Kom-somolu, o závodě, a tyto sny tvůrčí kolektivní práci také uskutečňovali. Makarenko po prvé promluvil ke kurjažským kolonistům takto: „Budeme žít krásně, radostně a rozumně, poněvadž jsme lidé, protože máme hlavu na ramenou a protože tak chceme žít!“⁴⁾

Avšak nejvyšším ideálem a cílem byl pro kolonisty obraz Maxima Gorkého, jehož napodobovali ve všem, jemuž se chtěli vyrovnat. Život M. Gorkého se stal pro kolonisty částí jejich života. Příběhy z mládí M. Gorkého srovnávali se svými minulými zážitky a dojmy. Osud M. Gorkého byl pro kolonisty názorným příkladem a důkazem toho, že stojí za to bojovat, žít a pracovat.

Soustavu perspektivních linií je možno úspěšně uplatňovat ve školní praxi. Řídíme-li se zákonem perspektivních linií, můžeme ve škole vytyčovat třídnímu kolektivu, pionýrské nebo svazkové organizaci takové úkoly a cíle, které se stanou u všech členů kolektivu podnětem k jejich aktivnímu plnění, a nejen to, splní-li je, stanou se pro ně radostnou skutečností. Při tom je

⁴⁾ A. S. Makarenko, Pedagogičeskaja poema, str. 483, 1949.

ovšem třeba, aby úkoly a perspektivy, které staví před žáky učitel i rodiče, byly součástí vysokých cílů a mohutných perspektiv, kterými žije všechen náš pracující lid, celá naše země. Žáci musí umět spojovat s těmito společenskými budovatelskými úkoly a perspektivami svoji vlastní práci, musí vidět v plnění vytčených úkolů svůj neustálý růst a zdokonalování, to, co Makarenko nazval „zítěžší radostí“.

Uvedeme příklad, jak sovětská učitelka realizovala soustavu perspektivních linií ve své výchovně vyučovací práci.

Třídní učitelka deváté třídy 7. molotovské školy dala žákům zajímavou perspektivu, aby totiž celá třída s úspěchem ukončila školu. Z počátku byl přijat návrh, aby se žáci učili po celý rok bez čtyřek, a když žáci přešli do desáté třídy, dali si všichni závazek, že si zlepší svůj prospěch o jeden stupeň. Celá třída začala usilovně pracovat, žáci si navzájem pomáhali a otázky i výsledky studia se často probíraly na schůzi třídy. Výsledek byl překvapující: z dvaceti žáků 17 žáků ukončilo desetiletku s vyznamenáním (viz Učitel'skaja gazeta č. 26, 31. 3. 1951, „Tvořivě využívat pedagogického odkazu A. S. Makarenka“).⁵⁾

Uvedený příklad z praxe molotovské školy nám názorně ukazuje, jak jsou sovětské žáky uvědomělým plněním vytčeného studijního závazku vychovávání v duchu vzájemné pomoci a spolupráce stejně jako k vytrvalému sledování a uskutečňování stanoveného cíle — nové perspektivy.

⁵⁾ Je nutno si však zásadně uvědomit, že tento příklad nemá nic společného s metodou t. zv. soutěžení ve školním prospěchu, jehož se na sovětských školách nepoužívá. Víme, že právě sovětské pedagogové odhalili nevědeckost a škodlivost soutěžení ve školním prospěchu žáků. Učitel nemá lehkomyšlně připouštět žákovské závazky, týkající se školního prospěchu, nejsou-li předpoklady k jejich splnění. Připustí-li uzavření takového závazku, přejímá tím sám velký díl odpovědnosti za jeho splnění. (J. S.)

Sovětský pedagog Ter-Gevondjan hodnotí Makarenkovu teorii „zítější radosti“ a „perspektivních linií“ takto: „Makarenkova teorie ‚zítější radosti‘ a ‚perspektivních linií‘ má veliký theoretický i praktický význam.

Její filosofický význam je v tom, že obrazy dialektiku výchovného procesu.

Její politický smysl pak spočívá v tom, že je výrazem myšlenky růstu a rozvoje socialistické společnosti, jejího stálého pohybu vpřed ke komunismu.

Teorie „zítější radosti“ má značný pedagogický význam, neboť je mocným prostředkem při výchově socialistického vlastenectví, jež vede k uskutečnění ideálu komunistického člověka.

Konečně psychologický význam této teorie je v tom, že odůvodňuje nezbytnost výchovy tvořivého poměru dětí ke skutečnosti, umění vytyčovat si stále nové úkoly a uskutečňovat je.“⁶⁾

Výchova v kolektivu, kolektivem a pro kolektiv.

Kolektivismus je v Makarenkově pedagogické soustavě ústředním principem. Podle socialistické zásady výchovy kolektivu, kolektivem, pro kolektiv řeší Makarenko všechny pedagogické problémy: kázeň, mravní výchovu, polytechnickou výchovu, rodinnou výchovu a j. Svoje názory na organizaci kolektivu a kolektivní výchovy uvádí ve svých četných spisech, zejména pak ve staticích „O otázkách komunistické výchovy“.⁷⁾ Poněvadž tyto Makarenkovy názory na kolektivní výchovu jsou neobyčejně zajímavé, cenné a poučné, pokládáme za účelné vyložit alespoň stručně jejich smysl a obsah.

1. Na rozdíl od pedologů, kteří se dívali na kolektiv jako na skupinu vzájemně na sebe působících jedinců,

⁶⁾ Ter-Gevondjan: Makarenkův pedagogický systém, Děd. Komenského, 1951, str. 24.

⁷⁾ A. S. Makarenko: Izbrannyje pedagogičeskie proizvedenija, APN RSFSR, Moskva 1949, str. 185—254.

kteří reagují stejně na různé podněty, Makarenko razí nové pojetí kolektivu: „Kolektiv, to je cílevědomý komplex osobností, organisovaný orgány kolektivu. Neboť tam, kde je organizace kolektivu, jsou i orgány kolektivu a problém vztahu soudruha k soudruhovi, to není problém přátelství, problém lásky ani problém sousedství, ale je to problém odpovědné závislosti. I když soudruzi žijí za stejných podmínek a jsou vedle sebe v jednom řádku, přece kolektiv, který plní přibližně stejné funkce, je vázán nikoliv prostým přátelstvím, ale společnou odpovědností v práci, společnou účastí v práci kolektivu.“

2. Kolektiv nesdružuje lidi jen k společnému cíli a při společné práci, nýbrž i při společné organizaci této práce. Společný cíl v takovém případě není náhodným souhrnem několika cílů osobních, nýbrž je to cíl celého kolektivu; společný cíl se s osobním cílem nevylučují, nýbrž vzájemně se doplňují tak, že osobní cíl vyplývá z cíle společného, je jeho součástí.

3. Kolektiv je podle Makarenka částí společnosti organicky spjaté se všemi ostatními kolektivy. Na něm leží první odpovědnost před společností, neboť jen prostřednictvím kolektivu se jeho jednotliví členové stávají členy společnosti. Školní kolektiv, který je buňkou dětské společnosti, musí se stát nejen objektem výchovné práce, nýbrž také jejím subjektem.

4. Sovětský kolektiv není jakýkoliv kolektiv. Sovětský kolektiv stojí v čele světové fronty pracujících. To není jen náhodné místní spojení lidí, to je část bojové fronty v období světové proletářské revoluce. Všechny předcházející vlastnosti kolektivu se plně nerozvinou, „nezazní“, jestliže v kolektivu nebude žít pathos historického boje, který prožívá sovětský lid. Před kolektivem musí vždy, na každém kroku neustále stát příklad dělnické třídy, kolektiv musí stále před sebou vidět komunis-

tickou stranu, která ho vede k opravdovému štěstí.

Makarenkovo učení o kolektivu odkrývá učitelům široké perspektivy. Prvním úkolem učitelů je, aby v duchu Makarenkových zásad zorganizovali jednotný, pevný žákovský kolektiv a aby jej neustále utvářeli a zdokonalovali taktním a moudrým vedením. Stejně důležité je, aby i učitelé vytvořili jednotný, pevný kolektiv, neboť není možno vychovávat žákovský kolektiv bez jednotně zorganizovaného kolektivu učitelů, bez společného výchovného působení všech členů učitelského sboru na žáky. Učitelé vychovávají své žáky především při vyučování tím, že jim dávají ucelený systém vědeckých poznatků a vychovávají je v duchu komunistické morálky. To však nestačí. Je třeba, aby učitelé vychovávali svoje žáky a vytvářeli jednotný žákovský kolektiv nejen při vyučování, nýbrž i mimo školu tím, že budou navštěvovat žákovské internáty, rodiče žáků, že po vyučování budou udělovat žákům konsultace, povedou různé zájmové kroužky, budou se žáky pořádat besedy atd. Při tom je nutné, aby si rodiče i žáci této výchovné práce učitelů vážili a všestranně učitelům pomáhali zlepšovat výchovu.

Za jeden z nejdůležitějších zákonů kolektivu Makarenko považuje *zákon o pohybu vpřed*, který zaručuje neustálou činnost a pracovní nadšení kolektivu. Tento zákon těsně souvisí s uvedenou soustavou perspektivních linií. „Správně vychovávat kolektiv, podle Makarenka, znamená obklopit jej složitým řetězem perspektivních představ, denně budit v kolektivu obrazy zítřka, obrazy radostné, jež člověka pozvedají a jež jeho dnešek plní radostí.“

Když kolektiv dosáhne vytčených cílů a nevytyčí si nových perspektiv, pak se pohyb kolektivu zastavuje, nastává stagnace a později rozklad. Při vytyčování nových cílů se Makarenko nezastavoval ani před jistým rizikem a tvrdil, že v pedagogice „působení ne-

spojené s rizikem je největší riziko“. Když kolonie Gorkého začala trpět tím, že všech možností jejího rozvoje bylo už využito a pohyb kolonie se zastavil, Makarenko se nebál vytyčit kolonistům obtížný úkol, novou perspektivu — přestěhovat se do kurjažské kolonie a převychovat 280 zanedbaných bezprizorných kolonistů v uvědomělé občany, v aktivní budovatele sovětské společnosti. Jak známo, Gorkovci tento obtížný úkol čestně splnili.

*

Jak jsme již uvedli, Makarenko učí, že kolektiv není jen objektem, nýbrž i subjektem výchovné práce. Co to znamená?

To znamená, že kolektiv je nejen vychováván, nýbrž také sám vychovává. Makarenko to vysvětluje a říká, že kolektiv je hlavním objektem, předmětem výchovné práce. Výchovné působení musí být proto vždy zaměřeno na kolektiv, na všechny jeho členy. I tehdy, když pracujeme s jednotlivcem, naše myšlenky se neomezují jen na něho, ale zároveň se staráme o celý kolektiv. Ostatně práce s celým kolektivem a práce s jeho jednotlivým členem spolu těsně souvisí. „V každém okamžiku našeho působení na osobnost,“ říká Makarenko, „musí být toto působení zároveň i působením na kolektiv. A naopak, každý náš styk s kolektivem bude rozhodně i výchovou každého jednotlivce, jenž je členem kolektivu.“⁸⁾ To znamená, že vychováváme-li kolektiv, vychováváme zároveň každého jednotlivého jeho člena a naopak, výchovou jednotlivce se upevňuje a vychovává celý kolektiv. *Na osobnost se tedy nejlépe působí tím, že působíme na kolektiv*, jehož členem osobnost je. Tento způsob pedagogické práce Makarenko nazval „*principem paralelního působení*“. Význam tohoto způsobu výchovy není pouze v tom, že je nejúčinnější, ale i v tom, že zde

⁸⁾ A. S. Makarenko: *Izbrannyje pedagogičeskie proizvedenija*, 1946, str. 29.

kolektiv vystupuje v nové roli, v úloze subjektu výchovné práce. Kolektiv pod vedením učitele nebo vychovatele vychovává sám jednotlivé své členy.

Systém stálých a kombinovaných oddílů, rada velitelů, výbor Komsomolu zavedený Makarenkem v kolonii Gorkého a v komuně Dzeržinského, je praktickou ukázkou výchovného působení pevně organizovaného kolektivu na jeho jednotlivé členy i průkazným potvrzením správnosti a účinnosti principu paralelního působení v praxi.

Uvedeme dva příklady z praxe sovětských škol, které nám ukazují, jak sovětští učitelé mistrně uplatňují „princip paralelního působení“ ve své výchovné práci. Náznorně nám ukazují sílu výchovného působení kolektivu na osobnost.

Žákyně 3. třídy lukojanského pedagogického učiliště se velmi dobře učila, avšak její chování při vyučování bylo neukázněné. Komsomolský výbor ji pozval na společnou schůzi komsomolců a žákyně se tu musela zodpovídat ze svého chování. To přineslo kladný výsledek, takže se za čas chovala žákyně tak, že ji učitelé nemohli ani poznat. „Pedagogický zázrak?“ zeptá se ironicky skeptik. Nikoliv, zázrak by to byl tehdy, kdyby se žákyně přerodila pod vlivem pouhého moralisování, „že se musí správně chovat“. Avšak požadavek, který vznesl na schůzi kolektiv několika set členů, donutil žákyni podříditi se jasným a rozhodným požadavkům. Tento případ působil však výchovně nejen na žákyni, ale i na všechny členy žakovského kolektivu přítomné na schůzi. (Viz Učitelskou gazetu č. 45, 1951.)

Druhý příklad paralelního působení. Žákyně Kabanovová nepřišla do školy, protože dům, ve kterém bydlela, vyhořel. Telegraficky o tom uvědomila ředitelství školy a žádala dovolenou na několik dní. Vedení školy jí opět telegraficky dovolenou povolilo. Ředitel školy vyprávěl na žakovské schůzi o neštěstí, které potkalo žákyni Kaba-

novovou. Schůze se jednohlasně usnesla soudružce pomoci. Pomohla odborová organizace, vedení školy i žáci, a když se Kabanovová vrátila, obdržela poměrně velkou částku peněz. Tento ušlechtilý, krásný a lidský čin nejen účinně pomohl žákyni Kabanovové, ale i výchovně zapůsobil na ostatní členy žakovského kolektivu, zejména na jeho nové členy. (Tamtéž.)

Výchova kolektivu kolektivem však nevyklučuje „pedagogiku individuálního působení“, individuální práci s jednotlivým žákem. Výchova kolektivu kolektivem nesnižuje úlohu učitele při výchově mládeže, nýbrž naopak zvyšuje jeho vedoucí a rozhodující úlohu. Je obecně známo, že učitel je tou hlavní pákou, která uvádí do pohybu život celé třídy, celého kolektivu. Učitelé jsou „inženýři lidských duší“, kteří utvářejí v „živé dílně lidskosti“ překrásný dětský materiál, duši dítěte. Na nich záleží, jaký tvar a formu vtisknou dětské duši. Na nich především záleží, jaký obraz vytesají a vymodelují z tohoto plastického dětského materiálu. Proto je třeba, aby si učitelé plně uvědomili toto své čestné a odpovědné poslání, aby při utváření osobností žáků znali a respektovali jejich individuální zvláštnosti intelektuální, charakterové, fyzické a nepoužívali při své práci hotových schemat, šablon a receptů. Makarenko o této otázce napsal:

„Individuální zacházení s dítětem spočívá v tom, že se snažíme, aby se dítě právě pro své individuální zvláštnosti stalo důstojným členem svého kolektivu a občanem sovětského státu.“⁹⁾

Makarenko propracoval metody i taktiku individuálního působení na chovance a s velikým úspěchem jich používal. Někdy je třeba — učil Makarenko — působit na člověka důvěrou, jindy naopak zbavením této důvěry,

⁹⁾ A. S. Makarenko: Problémy výchovy v sovětské škole, Pravda, 23. 3. 1938.

někdy je třeba ironie, jindy krátkého, avšak energického příkazu. Makarenko věnoval velkou pozornost i intonaci hlasu, výrazu tváře, postoji vychovatele a pod., neboť to vše je součástí výchovného působení na osobnost. V jedné své přednášce pro učitele říká:

„Pro mne v mé praxi, jakož i pro vás, mnohé zkušené učitele, se staly rozhodujícími takové ‚maličkosti‘: jak stát, jak sedět, jak vstát, se židle za stolem, jak zesílit hlas, jak se usmát, jak se podívat. Nikdo nás tomu neučil, ale je možné a nutné tomu učit jiné a v tom je a musí být veliké umění.“¹⁰⁾

V přednášce o chování, stylu, tónu v kolektivu Makarenko pravil: „Když jsem s dětmi, musím přidat trochu toho ‚veselejšího ladění‘ a vtipnosti i úsměvu, ne nějakého lichotivého úsměvu, ale prostě přátelského úsměvu, dostatečně naplněného představou. Musím být takovým členem kolektivu, který neuplatňuje jen svou převahu nad kolektivem, ale vnáší do něho také radost. Musím být i esteticky na výši, proto jsem ani jednou nevyšel s nevyčištěnými botami nebo bez pásku. Musím působit náležitým dojmem, ovšem podle možnosti. Musím být také veselý jako kolektiv. Nikdy jsem si nedovolil abych měl smutný výraz nebo zamračenou tvář. Když jsem měl nepříjemnosti nebo když jsem byl nemocen, nedal jsem to dětem na sobě znát.“¹¹⁾

Makarenko říká, že se sám stal opravdovým pedagogickým mistrem teprve tehdy, když se naučil říkat „pojď sem“ v patnácti až dvaceti odstínech, když se naučil dvaceti odstínům obličejové postavy, hlasu.

Makarenko je opravdovým sovětským psychologem. Znal velmi dobře věkové zákonitosti a individuální zvláštnosti svých chovanců. Dovedl poznávat děti během jejich výchovy.

¹⁰⁾ A. S. Makarenko: *Izbrannyje pedagogičeskie proizvedenija*, 1946, str. 163.

¹¹⁾ Tamtéž, str. 154.

V románě „Začínáme žít“ napsal: „Na první pohled jsem dovedl podle vnějších známek osobnosti poměrně přesně předpovědět, jaký ‚produkt‘ vyjde z té nebo oné ‚suroviny‘.“ Proto kladl tak velký důraz na osobnost vychovatele, na jeho odborné i politické znalosti. V románě „Začínáme žít“ nám také ukazuje, jaké vlastnosti má mít učitel-vychovatel socialistického typu: „Věděl jsem již, že děti nepotvrzují názor, že mohou mít rády a oceňovat jenom takového člověka, který se k nim chová laskavě, který je hýčká. Dávno jsem se přesvědčil, že největší úctu a největší lásku projevují děti jiným typům lidí. Nejvíce získává děti to, co nazýváme vysokou kvalifikací, totiž pevná a přesná znalost, dovednost, umění, zlaté ruce, málomluvnost a bezfrázovitost, neustálá ochota k práci.“

Můžete se k nim chovat až do krajnosti suše, můžete být nároční až do puntíkářství, můžete si jich nevšímat, pletou-li se vám pod rukama, můžete se dokonce lhostejně chovat k jejich sympatiím, skvíte-li se prací, znalostmi, úspěchy, pak buďte klidní: jsou všechny na vaší straně a nezradí vás. Nezáleží na tom, v čem se projevují vaše schopnosti, zda jste truhlářem, agronomem, kovářem, strojívníkem. A naproti tomu ať jste sebelaskavější, sebezajímavější v rozhovoru, sebelepší a sebezvětvější, ať jste jakkoli sympatičtí ve všedním životě a odpočinku, je-li vaše práce provázena neúspěchy a nezdary, je-li na každém kroku vidět, že své věci nerozumíte, končíte-li vše nepodařeně, nebo ‚nijak‘, nikdy ničeho nedosáhnete kromě opovržení, někdy blahosklonného a ironického, jindy hněvivého a výhružně nepřátelského, jindy dotěrně taškářského.“¹²⁾

Proto je nutné, aby se učitelé neustále vzdělávali a zdokonalovali po stránce ideově politické a odborné, aby pozorně studovali osobnosti žáků a tak jim umožnili všestranný rozvoj jejich

¹²⁾ A. S. Makarenko: „Začínáme žít“, str. 199–200.

schopností a nadání. Stejně důležité je, aby učitelé byli svým žákům opravdovým vzorem a příkladem, neboť příklad učitele je jedním z nejmocnějších výchovných prostředků.

Ve své praxi při vytváření kolektivu Makarenko přičítal Komsomolu vedoucí úlohu. Komsomol je nejbližším pomocníkem bolševické strany v komunistické výchově mladé generace. Podle Makarenka jedním z nejdůležitějších úkolů Komsomolu je politicky usměrňovat život celého kolektivu.

V kolonii Gorkého i v komunitě Dzeržinského komsomolci všestranně pomáhali Makarenkovi v jeho výchovné práci. Komsomolci byli v učení, v práci i v chování ostatním kolonistům příkladem. Být komsomolcem bylo velké vyznamenání a čest pro kolonisty. Komsomolci se starali o to, aby všichni kolonisté chodili do školy včas, aby se dobře učili, aby překračovali výrobní plán. Makarenkovi se podařilo za pomoci Komsomolu vzbudit u kolonistů zájem o dělnickou fakultu. Komsomolci pomáhali vychovávat kolonisty v sebevědomí, v umění překonávat překážky a stavěli před kolonisty vysoké, ale dosažitelné perspektivy — střední a vysokou školu.

Zásluhou Komsomolu desítky kolonistů odjely na dělnickou fakultu. Těžko by mohli pedagogové v kolonii Gorkého a v komunitě Dzeržinského vychovávat bez aktivní pomoci Komsomolu takové překrásné a šťastné lidi, jako byla Marusja, Zadorov, Burun, Zajčenko, Osadčij, Volkov, Čerňavin a mnoho jiných, dnes vynikajících pracovníků sovětského hospodářství, kultury, vědy a umění.

Velký význam pro učitele i pro činnost Československého svazu mládeže na školách má Makarenkova zkušenost ze spolupráce s komsomolskými organizacemi kolonie a komuny zejména v otázce mravní výchovy kolektivu.

Aby Makarenko dosáhl jednotného

společného mínění a mravního nazírání kolektivu, projednával některé otázky přímo v komsomolské organizaci, na schůzi výboru i na plenární schůzi Komsomolu. Při tom Makarenko nepředkládal komsomolcům již hotové mravní pravdy, nýbrž živě s nimi diskutoval o jednotlivých otázkách komunistické morálky. Tím se vytvořil u komsomolců jednotný názor na jednotlivé mravní problémy a ten se pak stal trvalým majetkem celého kolektivu. O jedné takové schůzi komsomolské organizace, věnované otázce kázně, Makarenko píše: „V komsomolské organizaci jsme tuto otázku“ (že kázeň je svoboda pro jednotlivce — J. S.), „prodiskutovali a vyjasnili si mnohé okolnosti neukázněného života, který je vlastně utrpením pro jednotlivce, a pak jsme z tohoto příkladu vyvodili závěr, že kázeň je svoboda jednotlivce.“ Tento názor při diskusi podporovali především nejmladší kolonisté, kteří sami na sobě pocítili všechnu „slast“ a tíhu neukázněného života.

To, že Komsomol plnil v kolonii a v komunitě významné výchovné politické poslání, neznamená však, že nahrazoval vedení kolonie a komuny, že prováděl jeho každodenní praktickou práci. Naopak. V kolonii Gorkého i v komunitě Dzeržinského ústředním orgánem vedení byla rada velitelů. Komsomolská organizace se všestranně snažila podporovat autoritu rady velitelů. Nikdy přímo nezasahovala do její činnosti, avšak měla stále silný vliv na společné mínění kolektivu a politicky na něj působila, a to takto:

1. Působila prostřednictvím členů Komsomolu, kteří byli ve vedení kolonie a komuny.

2. Důležitá rozhodnutí vedení kolonie a komuny byla předem projednávána Komsomolem.

3. Komsomol měl právo projednávat jednotlivé výchovné otázky na svých schůzích.

4. Makarenko dále navrhoval, aby tajemníci komsomolské organizace byli

přítomni na schůzích vedení kolektivu a měli právo rozhodujícího hlasu.

5. V některých případech Makarenko doporučoval, aby se konaly společné schůze vedení kolektivu a výboru Komsomolu.

Taková byla praxe v kolonii Gorého a v komuně Dzeržinského. Důležité otázky se řešily na společných schůzích výboru Komsomolu a rady velitelů. Makarenko popisuje jedno takové společné zasedání výboru Komsomolu a rady velitelů těmito slovy: „Velmi rád vzpomínám na ten okamžik. Tehdy jsem osobně pocítil všechnu krásu a čistotu desítek dětských tváří, které byly tak krásné a rozumné a které dovedly tak klidně a s takovou veselou důstojností řešit osud svých soudruhů.“¹³⁾

Uvedeme příklady toho, jak sovětští učitelé podle Makarenkova vzoru těsně spolupracují s komsomolskými organizacemi při řešení jednotlivých výchovně vyučovacích problémů (viz Učitelskou gazetu, č. 26, 1951).

Na praktickém příkladu z 13. střední školy ve Sverdlovsku vidíme, jak si pedagogové této školy vytvořili z Komsomolu prvního pomocníka ve své výchovné práci.

Makarenko se ve své výchovné praxi vždy opíral o aktiv („jádro“ kolektivu), který chránil styl, tón a tradice kolektivu a byl základní buňkou při vytváření nového kolektivu. Přitom Makarenko ukazoval, že nelze vytvořit opravdový pracovní aktiv, jestliže se ponechá svému osudu a nepracuje se s ním.

Opírajíce se o tyto Makarenkovy myšlenky, pedagogové sverdlovské školy vynaložili mnoho sil na výchovu komsomolského výboru. Stranická organizace a pedagogická rada zaměřují veškerou činnost Komsomolu k dosažení hlavních cílů, aby všichni žáci pevně ovládli základy věd a byli vychováni v duchu komunistické morálky.

¹³⁾ A. S. Makarenko: Izbrannyje pedagogičeskie proizvedenija, 1949, str. 404.

Na každé schůzi výboru Komsomolu je přítomen tajemník stranické organizace a zástupce pedagogického kolektivu, zvolený pedagogickou radou jako důvěrník Komsomolu. Jejich přítomnost na schůzích výboru Komsomolu má velký výchovný význam. U členů výboru Komsomolu se upevňuje vědomí, že výbor Komsomolu je vedoucím a organisujícím centrem nejen členů Komsomolu, nýbrž i celého školního kolektivu.

Jiný příklad z praxe sverdlovské školy.

Ve sverdlovské škole tajemnice stranické organizace, zasloužilá učitelka RSFSR Serafima Archipovna Prokopovová našla účinnou formu spolupráce s komsomolským výborem. Schází se pravidelně s tajemníky komsomolských organizací a projednává s nimi aktuální otázky školního života. Tyto schůzky, které se konají jednou týdně v jejím kabinetě, netrvají déle než dvacet minut, ale mají velký význam v životě školy. Potvrzují skutečnost, že komsomolský výbor je síla, o kterou se opírá celá škola.

Takový systém práce s výborem přinesl již kladné výsledky. Dostane-li na příklad některá žákyně špatnou známku, prožívá a řeší tuto událost kolektiv celé třídy. S pomocí komsomolského výboru se objasňují všechny příčiny, proč se žákyně na hodinu nepřipravila, a zároveň se mobilisují všechny síly a možnosti kolektivu, aby tyto příčiny byly odstraněny a žákyně dosáhla dobrého prospěchu.

Na těchto příkladech je názorně ukázáno, jak sovětští učitelé tvořivě ve své praxi uplatňují Makarenkovy zásady o výchově kolektivu a o úloze Komsomolu ve výchově mládeže.

V této souvislosti je nutno přiznat, že žáci na některých našich školách jsou dosud vychováni povrchně, živelně, apoliticky. Jedním z důvodů této nesprávné výchovy je nedostatečná spolupráce našich učitelů a vedení školy s organizacemi Pionýra a Česko-

slovenského svazu mládeže při řešení výchovných otázek. Tuto chybu je možno do značné míry napravit tím, že naši učitelé a především ředitelství školy prohloubí svoji spolupráci s pionýry a členy ČSM, zejména s jejich výbory, v otázkách výchovně vzdělávací práce naší školy. I po této stránce se musíme učit od Makarenka a od sovětských učitelů.

Kázeň.

Velký praktický i theoretický význam mají Makarenkovy názory o kázni. Lenin učí, že si každý nový společenský řád vytváří svoji formu společenského styku lidí a svůj typ pracovní kázně. Tak za feudalismu vládla kázeň hole, za kapitalismu kázeň hladu; teprve za socialismu existuje kázeň uvědomělá, socialistická. Soudruh Stalin ukazuje, že v každodenním pracovním životě i ve válce je třeba železná kázeň. Železná kázeň však nevylučuje, ale naopak předpokládá uvědomělost a dobrovolnost, podřizování se, neboť pouze uvědomělá kázeň může být skutečně železná.

Co je to kázeň? Pod pojmem kázeň si mnozí lidé představují poslušnost. Takový názor pokládá Makarenko za nesprávný. Je samozřejmé, že se od každého člověka požaduje přesné a rychlé plnění uložených úkolů a povinností, avšak v socialistické společnosti poslušnost ještě nestačí k tomu, aby byl člověk ukázněný.

Uvědomělá kázeň požaduje od člověka, aby nejen pochopil, proč a k čemu je třeba vyplnit ten nebo onen úkol, nýbrž aby se i sám snažil splnit úkol co nejlépe, a nejrychleji a nečekal, až přijde rozkaz, až mu to někdo „nařídí“. Uvědomělá kázeň požaduje od člověka, aby sám iniciativně a tvořivě dělal vše, co je nutné a důležité pro společnost, a nebál se při tom žádných těžkostí a překážek. V socialistické společnosti je podle Makarenka „ukázněný jen ten, kdo vždy a za

všech okolností dovede volit jednání správné, společnosti nejprospěšnější, a kdo je dosti pevný, aby se choval vždy důstojně, bez ohledu na jakékoli obtíže a nepříjemnosti“.¹⁴⁾

Na rozdíl od zúženého chápání kázně pouze jako prostředku k zavedení pořádku Makarenko tedy zdůraznil hluboké a obsažné pojetí socialistické kázně jako kázně boje a překonávání, jako kázně pohybu vpřed k nejlepšímu dosažení cíle kolektivu. To znamená, že kázeň netkví pouze v pořádku, přesnosti, poslušnosti a v plnění pravidel a požadavků, nýbrž i v boji, v překonávání překážek a ve vytrvalém úsilí dojít vytčených cílů.

Kdežto v buržoasní společnosti je kázeň určena k zachování pořádku a k vykořisťování pracujících v zájmu vládnoucí třídy, socialistická kázeň je naopak zaměřena k rozvoji sil pracujících, k uvolnění jejich iniciativy a tvůrčí energie.

Základem sovětské kázně je podle Makarenka zásada: „Co nejvíce požadavků na člověka, avšak i co nejvíce úcty k němu.“

„Kázeň,“ učí nás Makarenko, „to je tvář kolektivu, jeho hlas, jeho krása, jeho pohyblivost, jeho mimika, jeho přesvědčení. Všechno, co je v kolektivu, nabývá konec konců formy kázně. Kázeň je jev hluboce politický, lze ji nazvat duševním stavem občana Sovětského svazu.“

Kázně se podle Makarenka nedosahuje různými disciplinárními opatřeními, nýbrž celým výchovným systémem, celým uspořádáním života, všemi vlivy, které na děti působí. V takovém pojetí není kázeň podmínkou, metodou nebo prostředkem správné výchovy, ale jejím *výsledkem*. Kázeň je správný cíl, k němuž musí vychovatel směřovat všemi svými silami a všemi dosažitelnými výchovnými prostředky. Pod pojmem „uvědomělá socialistická kázeň“

¹⁴⁾ A. S. Makarenko: O výchově dětí v rodině, str. 29, DK 1951.

rozumíme tedy velký všeobecný výsledek celé výchovné práce.¹⁵⁾

Uvedeme příklad, jak sovětští učitelé bojují proti projevům neukázněnosti. V článku „Výchova v kolektivu“¹⁶⁾ je ukázáno, jak lukojanské pedagogické učiliště dosáhlo vysoké kázně na základě Makarenkových názorů o kázni.

V učilišti začali s maličkostí. Před žáky byl postaven konkrétní, vcelku malý cíl: přesně a včas začínat všechny schůze, porady a večery. Zdálo by se, že uskutečnění tohoto cíle je nepatrnou maličkostí, „hrou na přesnost“. Avšak přesnost není maličkost. Za maličkost ji nepovažoval ani Makarenko, když citoval Stalinova slova, pronesená na prvním všesvazovém sjezdu stachanovců v r. 1935: „Stachanovci jsou lidé vzdělání a technicky vyškolení, kteří jsou vzorem přesnosti a bedlivosti v práci, kteří si dovedou cenit faktoru času v práci a naučili se počítat čas nejen na minuty, nýbrž i na vteřiny.“¹⁷⁾

Otázka takto postavená před žáky lukojanského pedagogického učiliště a podporovaná komsomolskou organizací byla do té míry přesvědčující, že po dvou letech dosáhli v učilišti toho, že nepřesnost se stala „zcela zvláštní událostí“. Ojedinelí opozdilci a ti, kteří neplní školní povinnosti, se musí odpovídat za své jednání před společnou schůzí svých soudruhů. Tak bojují v lukojanském pedagogickém učilišti proti nepořádku a neukázněnosti.

Makarenkovy pedagogické myšlenky o kázni jsou výsledkem jeho tvůrčího osvojení Leninova a Stalinova učení o každodenní pracovní uvědomělé, svobodné a železné kázni v socialistické společnosti.

¹⁵⁾ V této souvislosti je třeba si uvědomit rozdíl mezi kázní a režimem, který se nejbližší shoduje s vymezením kázně. Pod pojmem režim rozumíme v Makarenkově pojetí důsledné a pravidelné dodržování určitých pravidel chování, t. j. celkový způsob života každého kolektivu i jedince. Pod pojmem kázeň rozumíme výsledek veškeré výchovné práce. — J. S.

¹⁶⁾ Učitel'skaja gazeta č. 45, 6. června 1951.

¹⁷⁾ J. V. Stalin, Otázky leninismu, str. 495, Svoboda 1949.

Uplatňování tradic v kolektivu.

V životě kolektivu mají tradice velký význam, neboť podle slov A. S. Makarenka vyjadřují uvědomělý vztah kolektivu ke zkušenosti starší generace. Kolektiv s úctou chrání a shromažďuje všechno nejlepší, svoje zkušenosti, jako tradici komunistického chování.

„Nic tak neupevňuje kolektiv,“ říká Makarenko, „jako tradice. Vypěstovat tradice, uchránit je, toť neobyčejně důležitý úkol výchovné práce. Škola, ve které nejsou tradice, nemůže být dobrou školou a nejlepší školy, které jsem poznal, byly ty, které si vypěstovaly tradice.“

Praxe sovětských škol potvrzuje správnost této Makarenkovy these. Tak na příklad v 19. moskevské střední škole leninského okresu na tradičním maturitním večírku při odevzdávání vysvědčení škola věnuje každé žákyni knihu. Žákyně pak hovoří o tom, jak každá z nich miní prožít svůj život. O svých budoucích životních plánech mluví krátce, ale v těchto slovech zní slib věrnosti velké socialistické vlasti. Po ukončení večírku žákyně odcházejí s kyticemi květů na Rudé náměstí a přemýšlejí o velikém člověku, který jim dal šťastný život, přemýšlejí o Stalinovi.

V lukojanském pedagogickém učilišti jednou z výchovných tradic je oslava začátku nového roku, který se slaví podle rozhodnutí společné schůze vždy 31. srpna. Oslava začíná v 11 hod. přehlídkou. Za doprovodu hudby pochodují s praporem posluchači druhé, třetí a čtvrté třídy učiliště k posluchačům první třídy, kteří stojí na druhé straně budovy. Slavnosti jsou přítomni všichni učitelé učiliště a také skupina pionýrů. Když všichni zaujmou svá místa, ředitel přednese zprávu o zařazení prvního ročníku do pedagogického učiliště. Pak zazní povel: „Žáci prvního ročníku pod praporem pochodem v chod!“ Za doprovodu hudby pocho-

dují opět žáci celého učiliště. Pak následují různé zábavy, tance, hry, písně, sport a j. Do toho všeho se začleňují žáci prvního ročníku — nováčkové, kteří se začínají cítit členy nového kolektivu. Večer se koná slavnostní schůze, na které jsou přítomni představitelé bolševické strany a sovětské státní správy. Tento tradiční akt — oslava začátku školního roku — má velký význam především pro posluchače prvního ročníku. Posluchači, kteří byli ještě včera žáky střední školy, začínají již před zahájením vyučování poznávat, že se ocitli v nových poměrech kázně a pořádku, že je očekává vážná práce, o kterou se zajímají i představitelé sovětské státní správy a bolševické strany.

V těchto a v podobných tradičních aktech sovětská mládež čerpá morální sílu pro samostatnou práci a pro hrdinný boj za slávu socialistické vlasti, za štěstí všeho lidstva.

Makarenkovo stále živé pedagogické dílo má nesmírnou cenu pro naše učitelé i pro rozvoj naší pokrokové pedagogické vědy. Čeští a slovenští pedagogové najdou v díle A. S. Makarenka odpověď na různé výchovné otázky, s nimiž se setkávají při výchově nového socialistického člověka.

Je radostnou skutečností, že Makarenkovo učení proniká stále více i do naší lidové demokratické školy a účinně pomáhá zkvalitnit výchovnou práci učitelů. Naši učitelé znají Makarenka především z jeho slavných děl (Začínáme žít, Vlajky na věžích, O výchově dětí v rodině a j.) a používají ve své práci prvků Makarenkova učení. Je však nutno, aby tyto své znalosti opřeli o hlubší studium a theoretický výklad Makarenkova pedagogického díla, které jim umožní tvořivěji a důkladněji uplatňovat jednotlivé výchovné zásady A. S. Makarenka ve školní praxi. Přitom je třeba, aby se naši učitelé se stejným úsilím učili od sovětských soudruhů, kteří nám názorně ukazují, jak vychovávat novou socialistickou generaci makarenkovsky.

•

Funkce mateřského jazyka při vyučování ruskému jazyku.

A. STRÍŽOVÁ, Výzkumný ústav pedagogický, Praha.

Vyučování ruskému jazyku nemá u nás starou tradici. Ruský jazyk se stal vyučovacím předmětem naší školy obecně vzdělávací až teprve v r. 1945 po osvobození od fašismu. Své nejlepší zkušenosti s vyučováním cizím jazykům jsme se snažili přenést do nového vyučovacího předmětu. Nedovedli jsme však ještě tenkrát vidět metody naší buržoasní školy v jejím pravém světle a všech souvislostech, a proto jsme také nekriticky přenesli neuvědomělý a odmítavý postoj k mateřskému jazyku do metody vyučování ruskému jazyku. Neopatrné využití mateřského jazyka, vyvolané podobností obou jazyků, nemůže nic změnit na skutečnosti, že do vyučování ruskému jazyku byl v zá-

sadě vnesen odmítavý postoj k mateřskému jazyku.

Ukazuje se však, že metody vyučování cizím jazykům buržoasní školy pro ruský jazyk nevyhovují.

Vyučování jazykům je součástí vzdělání, tedy součástí výchovy od dávných dob. Výchova jako záměrné a cílevědomé působení na dospívající generaci vznikla z potřeb rozvíjející se společnosti. Nebyla stále stejná, nýbrž měnila se a rozvíjela podle potřeb společnosti. Obsah výchovy byl stanoven tak, aby mohl sloužit vládnoucí třídě dané společnosti. Vládnoucí třída užívala výchovy a vzdělání jako nástroje pro posílení a udržení své moci